

Virágh Árpád tanulmánya azt a félreértést tisztázza, miszerint az Austin-féle beszédaktus-elmélet minden előzmény nélkül pattant ki a szerző elméjéből. Virágh a nyelvészek által alig ismert alkotó, a jogfilozófus Adolf Reinach szociálisaktus-elméletének ismertetésével mutat be egy roppant ígéretes előzményt. Austin és Reinach pragmatikai modelljének ismertetésekor pontosan megmutatja a hasonlóságokat és eltéréseket, valamint rámutat azokra a pontokra, ahol a két elmélet továbbfejlesztése és összekapcsolása új felismerésekhez vezethet.

Még számos új tudományos alkalmazás és felvetés, a képzett és laikus olvasót egyaránt töprengésre készítő gondolat jelenik meg a kötet szerzőinek tollából. Érdemes tájékozódni ebből a színvonalas, a friss tudományos kutatások széles skáláját nyújtó, így az ünnepelt méltón köszöntő tanulmánykötetből.

Molnár Mária

Tamás Dóra Mária
Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről

Budapest: ELTE FTT, 2014. 197 p.
 ISBN: 978-963-284-568-5

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének gondozásában jelent meg a Fordítástudományi értekezések I. kötete. Horváth Ildikó tanszékvezető kezdeményezése nyomán indult el e sorozat, melynek célja, hogy a nyelvtudományi doktori programban részt vevő szerzők fordítással kapcsolatos monográfiái megjelenhessenek. Tamás Dóra Mária 2011-ben védte meg *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdései az olasz–magyar nyelvpár esetében* című disszertációját, ami kiindulási alapként szolgált a jelen kiadvány

megírásához. Másik fontos előzménye a jelen munkának, hogy a szerző olyan kiemelkedő szakmai színvonalú terminológiai csoportokban végzett kutatómunkát, mint a Klaudy Kinga vezetése alatt álló ELTE Fordítástudományi Doktori Iskola, illetve a Fóris Ágota irányításával működő KRE Terminológiai kutatócsoport, a TERMIK. Nemcsak hazai, hanem külföldi intézmények is segítettek a szerzőt a tapasztalatszerzésben úgy, mint a Trieszti Tudományegyetem és a Bolognai Tudományegyetem. A könyv írójának lehetősége nyílt a bécsi Infoterm nyári kurzusán való részvételre, ahol a szakmában jártas dán és német kutatókkal folytatott konzultációk során számos új információhoz jutott.

Az *Előszó*ban Fóris Ágota, a téma elismert szakértője méltatja a könyv jelentőségét, miszerint a fordítás és terminológia együttes vizsgálata új perspektívát nyújthat a kutatók számára. Fóris a könyvben taglalt témakörök közül kettőt emel ki: a fordítói terminológiai adatbázisok vizsgálatát, illetve a terminológiai szabványosítást és terminológiai harmonizációt. Az adatbázisok megfelelő alkalmazása jelentős mértékben segíti a fordító munkáját, a szabványosítás és harmonizáció pedig a globalizált világban az eltérő kulturális környezettel rendelkező népek nemzetközi (gazdasági, termelési, kereskedelmi, szolgáltatási) hálózatba történő bekapcsolódását könnyíti meg. A számos terminológiai kutatást bemutató könyv illeszkedik a terminológia ma elfogadott paradigmájához. Fóris rámutat annak jelentőségére is, hogy a szerző fogalmakból indul ki, mely módszer átszövi az egész könyv logikáját.

Tamás a *Bevezetés*ben leírja könyvének elsődleges célját, miszerint segítséget szeretne nyújtani mind a szakfordítók, mind a terminológiai munkát végzők számára. Fontosnak tartja, hogy a szakszókincs rendezése elméleti alapú legyen, viszont a gyakorlati szempontokkal támogatott szemlélet követése is elvárt kritérium. Kitér arra, hogy a terminusok és fogalmak pusztá ismerete már nem elegendő a kitágult nemzetközi világban,

ezért ezeket olyan elvekkel és módszerekkel szükséges támogatni, amelyek a változások követéséhez a legmegfelelőbbek. A szerző hisz abban, hogy a terminológiai szempontok befolyásolhatják a szakfordítás minőségét. Rávilágít arra, hogy a terminológiai elvek szerint kialakított adatbázisok többlet-információkkal szolgálnak a hagyományos módszerekhez képest. A könyv fejezeteinek rövid bemutatása után rámutat arra, hogy a kutatások még nem zárultak le, és ez a kiadvány egy kezdeti állomás, amelyet újabbak fognak követni.

A *Szakirodalmi áttekintés* című első fejezet egyfajta bevezetés a terminológiába és lexicográfiába, illetve a két terület kapcsolódási pontjait és szemléletbeli eltéréseit mutatja be. Tamás következetesen tárja elénk a hazai és nemzetközi szakirodalom álláspontját a különböző fogalmak meghatározásakor. Számos definíciót kínál egy-egy terminus fogalmi értelmezéséhez, amelyhez pontos hivatkozási információt nyújt. Tájékozottságát és szakmai jártasságát az is bizonyítja, hogy a könyv végén található *Irodalomjegyzék* tizennégy, míg a *Források jegyzéke* hat oldal terjedelmű. A fogalmak meghatározásánál megtudhatjuk, hogy a *terminológia* poliszém szó, ezért háromféle értelmezést is ad a szakirodalom: 1. elmélet, 2. módszertan, 3. egy adott szakterület terminusainak összessége. Tamás szerint a terminológia nem korlátozódik a szaknyelvkutatás egy szűk területére, hanem elmélet, módszertan és azok alkalmazása. A *terminográfia* a terminológia módszertana, melynek feladata az adott terület terminusainak kidolgozása, nyilvántartása és regisztrálása (papíralapú vagy elektronikus eszközökkel), a teljes *terminológiai munka* egy része. Ez csapatmunka, amely nem korlátozódhat egy-két ember szaktudására, ezért a *terminológiamenedzser* feladata ezek koordinálása.

A *terminus* lényegének meghatározásához kétféle felfogást mutat be a szerző, mindkettőnél megjelenik a fogalom és a jelölő kifejezés. Hivatkozik a DIN 2342-es és ISO 1087-

es szabványi megközelítésekre, valamint a kognitív és szemantikai fogalom meghatározásokra. A terminusok elkülönítése a többi nyelvi elemtől konvencionális megközelítésből is szemlélhető, hiszen a szakemberek által elfogadott fogalmak jelölői nevezhetők terminusnak. Tamás az *ekvivalencia* és a *definíció* terminológiai szerepét is kiemeli, hiszen a definíciók a fogalmak közötti azonoság mértékét tárják fel, így a terminusok közötti ekvivalenciaszint meghatározásához elengedhetetlenek. Munkájában rámutat a definíció sokrétűségére, amelyet meg lehet közelíteni logikai, lexicográfiai, terminológiai, köznyelvi szempontból egyaránt. A terminológia az analitikus definíciótípust alkalmazza legfőképp, de azokban az esetekben, ahol ez nem jelent megoldást, más típusok alkalmazásával is tud élni a terminológus, mint például az extenzionális definíció vagy a definíció parafrázis, valamint az osztenzív definíció, úgymint az szintetikus definíció, illetve a vegyes definíciók használatával.

Tamás több oldalon keresztül tárgyalja és ábrákkal szemlélteti a különböző ekvivalenciaszint-meghatározásokat, -eseteket és azok csoportosítását. Az olvasó olyan fogalmakkal ismerkedhet meg, mint a *domén*, azaz tárgykör, amely a terminológiai rendezés szűkebb témakörét takarja. A fogalmi rendszerek ábrázolása az ismeretek gyorsabb azonosítását teszi lehetővé, melyhez kapcsolhatóak az alá-, fölé- és mellérendelési viszonyok. A szerző felhívja figyelmünket a számítógépes ontológiák adta rendszerezési lehetőségekre, hiszen a hálózatformában megjelenő ismeretanyag egyszerű elemekre épülő összefüggéseket tár a felhasználó elé. Jövőbeli kilátásként vetíti előre a multidimenzionális fogalmi leképezések informatikai eszközökkel történő létrehozását. A terminológiai norma és a harmonizáció jelentőségét abban látja, hogy az egységesítéssel elért eredmények alkalmazása, a közös nevezőn alapuló elvek leírása, a fogalmak és fogalmi rendszerek összhangjának kidolgozása a hatékony kommunikáció elősegítésére irányul. Tamás

nemzeti és nemzetközi viszonylatban vizsgálja a terminológia helyzetét, megemlítve a prágai iskola, bécsi iskola főbb szemléleti jellemzőit, és részletezi az ún. wüsteri alapelveket és annak a terminológiai változások miatt bekövetkezett bírálatait. Leszögezi, hogy ezeket az alapelveket azóta sem vetették el. Mára több terminológiai irányzatról beszélhetünk, úgymint a szabványosításra törekvő, a konvencionális szemléletű nyelvészeti-terminológiai irányzat vagy a fordításorientált megközelítés, illetve a kisebb nyelveket támogató nyelvpolitikai irányzat. A szerző úgy látja, hogy átfedések fedezhetők fel az irányzatok között, és az említett irányzatok közül a fordítástudomány felőli megközelítést szorgalmazza. Kiemeli az olyan szempontokat, mint a kontextus vagy a kommunikációs szituáció.

A fejezet második részét a lexikográfia és a terminológia kapcsolatának szenteli az író. Elsőként meghatározza a lexikográfia fogalmát, amely alatt a köznyelvi és szaknyelvi szótárírás elméletét és gyakorlatát érti. A szakirodalom szerint a terminológia és lexikográfia szemlélete abban tér el, hogy az előbbiben a jelentés, az utóbbiban pedig a fogalom képezi a vizsgálat tárgyát. Tehát a lexikográfia eszköze a jelalapú, szóközpontú szemasiológiai, a terminológiáé a fogalomalapú, onomasziológiai megközelítés. A lexikográfia szóközpontú megjelenítése egy jelölő összes adatát és fogalommeghatározását tartalmazza, míg a terminológia fogalomközpontú megközelítése egy terminográfiai bejegyzéshez egy fogalmat rendel. Tamás egyetért a fent említett nézetekkel, de rávilágít arra, hogy a fogalmak vizsgálata a definíciók segítségével azért fontos, hogy hasonló nyelvi jeleket (például cégjegyzés-cégbejegyzés, határnap-határidő) ne szinonimaként kezeljen a fordító, hanem pontos jelentésükben értelmezzen. Az onomasziológiai megközelítés segíti a lexikográfus munkáját, különösen a szakszótárak készítésekor. A szerző osztja azt a véleményt, hogy a lexikológia, lexikográfia és terminológia

szemléletbeli és módszertani síkon is kiegészítései egymásnak.

A következő rész a *szótár* definíció sokrétű megközelítését mutatja be, ami tudományos viták alapja a szakma neves képviselői között. Tamás a gazdasági szakszótárak kulcsfontosságú szerepét a lexikográfia paradigmaváltásában vitathatatlanak tartja. Kiemeli a megváltozott igényekhez alkalmazkodó *kontextusszótár* jelentőségét, a felgyorsult információs világ követésére alkalmas, gyors válaszüddel rendelkező elektronikus szótárak létrejöttét. A *Szótár-tipológia* című alfejezet felsorakoztatja a szótárak csoportosításának kritériumrendszerét és a szótárvizsgálati szempontokat.

A harmadik alfejezet a fordító és terminológus munkájának kapcsolatát és a kettő közti eltéréseket tárja elénk. Leírja, hogy a terminológia és a fordítástudomány kutatásának közös nevezői az ekvivalencia és a fordítói segédeszközök vizsgálata. Kifejti a referenciális, a kontextuális és a funkcionális egyenértékűség jelentését a forrás- és célnyelvi szöveg viszonylatában. A fordító előzetes szakismeretei és terminuskeresési stratégiái hatással vannak a szakfordítás minőségére. A terminológus munkája sokrétű, beletartoznak a szervezési feladatok, a domén behatárolása, a fogalmak és jelölők egymáshoz rendelése, a fogalmi rendszerek felállítása, az ekvivalenciavizsgálat és a javaslatétel új terminusokra stb. Tamás szerint vállalati szinten terminológiamenedzserre van szükség, aki koordinálja a különböző szakemberek munkáját, megbízható forrásokat keres, valamint a terminológiai módszerek és elvek szerint működteti a rendszert. A terminológus kidolgozza a terminológiai eszközöket, míg a fordító megismeri és felhasználja azokat, ezáltal munkáját gyorsabban és pontosabban tudja végezni. A szerző egy összehasonlító táblázat formájában mutatja be a fordító és a terminológus tevékenységének különbségeit, mint például: nyelvi jel ↔ fogalom, kontextusba illő megoldás keresése ↔ a kontextus csak példa, szövegszintű vizsgálat ↔ domén.

A gazdasági szaknyelvről szóló fejezetben megállapítja, hogy ez a szaknyelv áll a legközelebb a köznyelvhez, mert terminusai rövid időn belül a társadalom nyelvhasználatának részévé válnak. Terminológiai szempontból azért is érdemes foglalkozni ezzel a területtel, mert a gazdaságtudomány magyar viszonylatban rövid történelmi múltra tekint vissza, a 19. századi nyelvújítás, a rendszer-váltás, a megváltozott gazdasági környezet, az EU-tagság új terminusalkotási folyamatokat indítottak el. Tamás bemutatja a terminusalkotás alapelveinek változását, az új fogalmi rendszerek kialakulását, a közgazdasági és üzleti nyelv szétválását. A gazdaság interdiszciplináris jellege megnehezíti a gazdaság és gazdasági szaknyelv fogalmának terminológiai definiálását. A gazdasági szaknyelv vizsgálatának lehetőségét két korpusz segítségével képzeli el a szerző, melyek közül az egyik a sajtóban a széles közönség számára hozzáférhető cikkeket, a másik pedig a hitelesebb, a hivatalos gazdasági szervezetek által kibocsátott szakszövegeket tartalmazná.

Az utolsó alfejezet célja a gazdasági szaknyelv elhelyezése a többi szaknyelv között. A gazdasági szakszövegek terminológiai jellemzői eltérnek más szakterületek terminusaitól. A műszaki terminusok esetében a szabványok stabil pontot jelentenek, és jellemzőjük a nemzetközi konvergencia. Tamás szerint a jogi szaknyelv sokféle értelmezési lehetősége olyan flexibilitást biztosít a jogi szakemberek számára, hogy az előre nem látható eseményeket is kezelni tudják. A gazdasági szaknyelv speciális szegmense a jogi területet is magába foglaló uniós szaknyelv. Ez kihívást jelent a terminológia számára, hiszen a gazdasági-jogi fogalmak országonként eltérést mutathatnak. Az uniós jogi szaknyelvi harmonizáció azonban nem engedi érvényesülni az egyes országokra jellemző terminusalkotási jegyeket, mivel ezeknek a terminusoknak az EU egész területén egységesnek kell lenniük. Az EU-s terminusok esetében a gazdasági és a jogi terminusokra jellemző közös jegyek mellett speciális, csak

a területre jellemző jegyek is fellelhetők. Habár a gazdasági szaknyelvvvel kapcsolatos kutatások elkezdődtek, a szerző szerint még nagyon sok teendő van a kapcsolódó terminológia vizsgálata terén.

A második fejezet célja a *gazdaság és gazdasági szaknyelv* terminológiai szempontú definíciója. A részletes szakirodalmi áttekintés után Tamás a *gazdaság* terminus következő jegyeit emeli ki: társadalmi jelenségekkel foglalkozik, rendszerként értelmezhető, interdiszciplináris, változik, komplex, racionális, illetve a közgazdaság és gazdálkodásszervezés tudományába sorolható. A *gazdasági szaknyelv* jellemzői: (i) a köznyelv egyik változata, (ii) szabványosított és kevésbé szabványosított szövegeket tartalmaz, (iii) a gazdasági-jogi környezet országonként eltérő, (iv) a többi szaknyelvhez képest hibrid. Tamás bemutatja a gazdasági szaknyelv top down (gazdasági ágazatok és gazdasági szereplők), valamint a bottom up (szövegtípusok és műfajok) szempontrendszer szerinti osztályozását. A gazdasági terminusok meghatározásai nyitottak maradnak, mert a gazdaság állandóan változó jellege nem teszi lehetővé ezek lezárását.

A harmadik fejezet a fordítói segédeszközök nyomtatott és elektronikus típusait mutatja be. A gazdasági témájú nyomtatott segédeszközöket formai jegyek (egynyelvű, kétnyelvű, többnyelvű szótárak) és tartalmi jegyek (szójegyzék jellegű, hagyományos szerkesztésű, részletes meghatározást adó kiadványok) szerint különbözteti meg. Az elektronikus offline és online szótárak, illetve más fordítói segédeszközök (fórumok, honlapok) gazdag tárházát ismerheti meg az olvasó ebben a részben. A szerző ezt a fejezetet egy érdekes szótári ekvivalenciavizsgálattal zárja: olyan eseteket ír le, amikor csak részleges ekvivalencia mutatható ki a terminusok között. A szótár azonban ezt nem tünteti fel, így a szótári ekvivalencia nem állapítható meg. Ilyen például a kétnyelvű német–magyar szótár viszonylatában elemzett országspecifikus fogalomnak számító

cégjegyzék szócikk, vagy az olasz nyelv *operatore* szava, amely jelentését a kontextus határozza meg.

A negyedik rész a terminológiai adatbázisokról, az adatbankokról és a tudásbázisokról szól. A szerző itt is definiálja a területhez kapcsolódó fogalmakat (fogalomközpontúság elve, terminusautonómia), meghatározza a terminológiai adatbázis szerkesztési alapelveit, az adatmezőket és azok szintjeit (fogalmi, indexálás, terminus), az adattípusokat (például domén, definíció). Tamás bemutatja az adatbázisok változatait (egyszerű adatbázis – Termin, hagyományos adatbázis – IATE, összetett adatbázis – EOHS Term), felhasználási területeiket (például a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium terminológiai adatbázisa). A szerző összegzésként megállapítja, hogy az elektronikus szótárak és a terminológiai adatbázisok nem különíthetők el egymástól, a műfajok közötti keveredés itt is fellelhető.

Az ötödik fejezet a gazdasági terminusokat az ekvivalenciájuk mértékének meghatározása szempontjából vizsgálja, ami elengedhetetlen a nemzetközi gazdasági terminológiai

harmonizáció megvalósulásának szempontjából (például INCOTERMS). Megkülönbözteti a teljes fogalmi azonosságot, a közel teljes azonosságot, a funkcionális azonosságot és az ekvivalencia hiányát.

Tamás a könyv záró fejezetében egy esettanulmányt mutat be, amely a *cégbíróság* domén terminológiai elemzését tartalmazza. Az analízis során konkrét példákon keresztül ismerteti meg az olvasóval a korábbi fejezetekben leírt elméletek gyakorlati megvalósítását. Jól áttekinthető táblázatok, gráfok, pontos magyarázatok segítik az olvasót az elemzés megértésében.

Ajánlom mindazoknak ezt az átfogó, hivatkozásokban gazdag, logikusan felépített kötetet, akik szeretnék ismereteiket rendszerezni és gyakorlati aspektusokkal is gyarapítani a terminológia tárgykörében. A könyv hitelességét alátámasztja a szerző gazdasági szaknyelvi jártassága és a szakirodalom gazdagsága. Tamás Dóra Mária munkája jól példázza, hogy a fordításorientált terminológia célja a szakfordítók munkájának segítése.

Rodek-Begella Annamária